

senyor o príncep que els contractava o, al revés, un senyor o príncep que els perseguia. Les guerres que determinaven la formació o consolidació dels Estats feien que una ciutat o una província canviés sovint d'imperi: les ciutats i principats italians passaven i repassaven d'una mà a l'altra. I fugint d'un exèrcit, o darrera seu, o junt amb ell, anaven d'un cantó a l'altre savis i artistes. L'assalt de Roma pel condestable de Borbó a les ordres de Carles V, dispersà per complet aquell estol magnífic de savis, literats i artistes que hi havia reunit el Papa Lleó X; Valerià, que coneixia la ciutat d'abans i la visità uns anys després del saqueig, queda horroritzat de la catàstrofe. Segons diu, molts d'aquells homes foren assassinats de bell antuvi per les tropes espanyoles, altres moriren després de sofrir turments; els altres anaven fugitius passant misèria i dolors.

Les guerres i persecucions religioses també eren causa de transhumància. Rabelais ha de fugir de la Inquisició catòlica i de la persecució calvinista; Servet s'escapoleix de les presons de la Inquisició catòlica i mor en mans de Calví. Com ell, tants d'altres, com veurem en el transcurs d'aquests articles.

Però el principal motiu dels desplaçaments el portaven dins seu. Era en el propi cor on hi havia la persecució i la guerra màxima. Tollin, en parlar de Servet, l'anomena "l'esperit de la salamandra, el centre del qual és el foc"; la frase de Tollin es pot aplicar a bona part dels metges d'aleshores. Viatjaven moltes vegades, no perquè els fos ingrata la terra on es trobaven, sinó perquè ells la feien ingrata. Malgeniats, prest es barallen amb els amics d'ahir, renquen amb escàndol amb els seus protectors i fugen en cerca de nous indrets on sojornar un quant temps, per després malparlar-ne i bescantar a qui havien lloat abans.

I moltes voltes sense motiu, sense cap raó marxen d'un lloc on estaven bé per a llençar-se a la ventura. Servet, Rabelais, Paracels troben mil possibilitats d'establir-se en una ciutat, però aviat les abandonen. Scaliger i Nostradamus viuen a Agen i són estimats i venerats pels veïns com a metges savis. Per a retenir-los els visiten els prohoms de la vila en nom de tota la població i els ofereixen rics presents. Ambós no pensen pas anar-se'n en aquell moment, perquè s'hi troben bé, però els refusen amb una excusa per a no comprometre la seva llibertat.

I és que necessiten tota la terra per al seu esplai. Volen conèixer homes, volen conèixer pobles. Els dura encara aquell esperit d'aventura que empenyé als qui adaleraven la sabiduria durant el temps d'esplendor de l'Edat Mitjana, quan Abelard reunia a Troyes centenars i milers de deixebles vinguts de totes les parts del món; quan la tercera part de la població de París la constituïen els estudiants que en el segle XIII hi acudien de tot arreu atrets per la fama de la Universitat. Aleshores el contacte amb el món intel·lectual era difícil perquè els llibres eren rars i cars; els copistes limitaven el seu espandiment pel molt que havien d'encarir la mercaderia. Hi havia manuscrits que valien una fortuna; moltes núvies riques no aportaven altre dot que un manuscrit d'aquests. Per un manuscrit, "Ars Prisciani", comprat a un jueu en 1044, el bisbe i canonges de la catedral de Barcelona en pagaren una casa al carrer del Call i una vinya a Montcada. El principal mitjà d'ensenyament era la paraula i per això havien de viure entorn del mestre. Però també hi cercaven l'ambient de deixebles entusiastes i de doctors adversaris taven aquella empenta encara malgrat que la impremta hagués reduït bona part de les dificultats.

A més, l'educació de les Universitats varia de l'una a l'altra, els mitjans emprats són diversos i contraposats moltes vegades i volen tastar-los tots. En general les Universitats es defensaven de l'atac dels renaixentistes, perquè minaven, derruïen del to la seva Ciència i les seves prerrogatives. La nova Ciència es formava fora de les Universitats. Malgrat d'això, les visitaven i hi estudiaven. Rabelais estudia a Poitiers, Bordeus, Tolosa, Bourges, Orleans, París, Montpeller.

Cercaven en totes l'esclatxa per on s'havien infiltrat les noves idees i les noves tècniques. Hi havia escoles on els vells mestres afluixaven i n'hi havia d'altres que es convencien. A més, el món no tenia la unitat actual; quan en l'Europa septentrional s'expandí i enfortí l'humanisme ja estava en decadència a Itàlia, on portava vora un segle d'existència. Per tant, havia entrat en moltes Universitats italianes, perquè el món oficial no accepta les idees noves fins que ja declinen i perden la seva ardidesa i poder de creació. És trist constatar-ho, però és un fet en excés freqüent: de segur que en cerquen la maduresa per no embrancar-se en puerilitats, però les creuen madures quan repapiegen.